

Tarix və onun problemləri, № 1 2012

PƏRVANƏ İBRAHİMOVA,
Bakı Dövlət Universitetinin
Jurnalistika fakültəsinin dissertantı
pervanei@mail.ru

«MÜASİR İNTEQRASIYA PROSESLƏRİ»

Açar sözlər: Qloballaşma Beynəlxalq inteqrasiya Müasir inteqrasiya İnteqrasiya prosesləri İqtisadi müstəqillik Sivilizasiya

Ключевые слова Глобализация Международная интеграция Современная интеграция Интеграционные процессы экономическая независимость Цивилизация

Key words Globalization International integration Modern integration Integration Processes Economic independence Civilization

Beynəlxalq aləmdə gedən proseslərin müsbət və mənfi nəticələri hər hansı cəmiyyətin inkişafına təsirsiz ötürmür. İnteqrasiya və qloballaşma prosesləri yeni-yeni ölkələri əhatə etməsilə əvvəlki mərhələlərdən fərqli xüsusiyyətləri ilə seçilir. Müstəqil Azərbaycan Respublikası qloballaşma proseslərindən, dünyaya inteqrasiyadan kənar qalmır. «Azərbaycan gələcəkdə çox zəngin və qüdrətli ölkəyə çevriləcəkdir. Neft strategiyasını davam etdirərək, qısa müddət ərzində ölkəmizi hərtərəfli inkişaf etdirəcəyik»(1) deyən Respublika Prezidenti İlham Əliyevin ötən müddət ərzində apardığı daxili və xarici siyasət akademik Ramiz Mehdiyevin dediyi kimi: «Azərbaycanın dünya birliyinə inteqrasiyası üçün apardığı çoxşaxəli, fəal xarici siyasətin nəticəsidir ki, indi ölkəmiz dünyada gedən siyasi proseslərdə özünə layiqli yer tutmuş, nüfuzlu mövqə qazanmış, bütün dövlətlərlə bərabərhüquqlu və qarşılıqlı faydalı əməkdaşlığa nail olmuşdur. Bu gün Azərbaycanın uğurları dünyanın ən qüdrətli dövlətlərinin və nüfuzlu beynəlxalq qurumlarının diqqətini bizə yönəltmişdir»(2)

Kontinentlərin və sivilizasiyaların qovşağında yerləşən Azərbaycanın dünyada baş verən iqtisadi qloballaşma proseslərindən kənar qala bilməməsinin siyasi reallıq olduğunu nəzərə alsaq, bunun yolları və perspektivləri üzərində düşünməyə dəyər: «İki qitənin qovuşuğunda yerləşən Azərbaycan Avropa ilə Asiyanı əlaqələndirən, onların nəinki mədəniyyətlərini və sivilizasiyalarını, həm də əsas iqtisadiyyatlarını birləşdirə biləcək körpü rolunu oynayır. Əlverişli coğrafi mövqeyinə arxalanan Azərbaycan öz potensialını səmərəli şəkildə reallaşdırmağa çalışır»(3, s.15)

Digər tərəfdən Azərbaycan dünyanın bir parçası, aparıcı beynəlxalq təşkilatların üzvüdür. Azərbaycanın potensial imkanları və milli maraqları onun dünyada gedən proseslərdə iştirakını zəruri edir. İqtisadi qloballaşma müstəqillik əldə etmiş hər dövlətin müstəqil yaşayış mövcud olmasına bilavasitə təsir göstərir. Onun xeyirli və zərərli tərəfləri olduğunu nəzərə alsaq, müsbət nəticələrindən bəhrələnmək, mənfi nəticələrinin təsirini azaltmaq üçün iqtisadi qloballaşma istiqamətində düzgün strateji xətt müəyyən edilməlidir. Bu baxımdan müasir geosiyasi proseslər və bu proseslərin mühüm ünsürü olan inteqrasiya proseslərinin «bu gün dünya inkişafının mövcud yeni reallıqları və perspektivləri işığında təhlili son dərəcə aktuallıq kəsb edir»(4)

Siyasi elmlər doktoru, professor Hicran Hüseynovanın «Müasir inteqrasiya prosesləri» adlı dərsliyi yaşadığımız dövrün siyasi proseslərini əsaslı şəkildə təhlil etmək və obyektiv analizlər aparmaq baxımından dəyərlidir. BDU-nun və digər ali məktəblərin «Beynəlxalq münasibətlər» ixtisası üzrə magistrləri və tələbələri üçün dərslik kimi nəzərdə tutulan bu kitab müstəqil dövlətimizin siyasi nəzəriyyə tarixində əhəmiyyətli rola malikdir. «Müasir inteqrasiya prosesləri» kitabında əsas məqsəd milli maraqlarımızı önə çəkərək iqtisadi və siyasi qloballaşmanın, inteqrasiyanın Azərbaycanın iqtisadi müstəqilliyinin təmin edilməsində oynaya biləcəyi rolunu göstərmək və bu prosesə qoşulmağın yollarını təhlil etməkdir. Müəllif yazır: «Məqsədimiz müasir dövrdə yeni xüsusiyyətlər kəsb etmiş dərin sosial-siyasi məzmunu malik inteqrasiya proseslərinin dialektik tarixi inkişaf

Tarix və onun problemləri, № 1 2012

spektrindən araşdırmaq, bu prosesin sivilizasiyamızın yaşadı olmasını elmi cəhətdən əsaslandırmaq və buna müvafiq olaraq ibtidai icma, quldarlıq, feodalizm və kapitalizm quruluşlarını inteqrasiyanın tarixi mərhələləri kimi tədqiq etməkdir»(5, s.37-38)

Göründüyü kimi, prof. H.Hüseynova kifayət qədər geniş və çoxşaxəli bir sahəni tədqiq etmişdir. Qarşıya qoyulan məqsədin öhdəsindən uğurla gələn müəllif həm də tədqiq olunan sahənin əhəmiyyətini açıb göstərir. Kitabı oxuyarkən bu günə qədərki inteqrasiya proseslərinin müzakirəsinin nəticələrini ən ümumi şəkildə səciyyələndirməyə çalışsaq, deyə bilərik ki, beynəlxalq inteqrasiya prosesləri son dərəcə çoxşaxəli, rəngarəng məzmunlu fenomendir. Onun konkret mükəmməl ifadəsinin, indiyə qədər formalaşmamasının səbəblərini məhz prosesin ifadə etdiyi fəvqəlmürəkkəb hadisə, faktlar və ziddiyyətli, bəzən bir-birini istisna edən şərhlər və nəzəri mövqelər şərtləndirir. Bunu problemin təhlilində müxtəlif mövqe, yanaşma, dəyərləndirmə və proqnozların ümumi mənzərəsinə qısa nəzər salmaqla da aydın müşahidə etmək olar. Onu da qeyd etmək vacibdir ki, inteqrasiyanın mürəkkəb məzmununun müxtəlif elmi nəzəriyyələrin - siyasi, iqtisadi, hüquqi, mədəni və s. araşdırmaların qovuşuğunda kompleks tədqiqat aparılmasını zərurətə çevirir. İnteqrasiyanın politoloji konsepsiyalarında iqtisadi amillərə də mühüm əhəmiyyət verildiyi üçün onları siyasi-iqtisadi yanaşma da adlandırmaq olar. Mövcud mövqelərin müxtəlifliyi hətta «inteqrasiya» termininə verilən fərqli şərhlər səviyyəsində də müşahidə olunur. Anlayışın lüğətdə izahına görə «inteqrasiya- ETT-nin sürətləndirdiyi ictimai həyatın bütün sahələrində baş verən internasionallaşma bazasında inkişaf edir, dövlətlərin və xalqların qarşılıqlı asılılığını artırır»(1) İnteqrasiya anlayışı, inteqrasiya prosesləri kimi XX əsrin 20-ci illərində yaranmışdır. "İnteqrasiya doktrina"sının əcdadları alman alimləri R.Şmed, H.Kelzen və D.Şindler olmuşlar. "İnteqrasiya" (integrace. - lat) termini bütövlük, bir struktur, təkmilləşdirilmə mənasını daşıyır. və bu mənada təbiət elmlərində istifadə olunurdu. Sosial münasibətlərin təhlili sahəsinə gəlincə, həmin alimlər, inteqrasiyanı insanların, xüsusilə də müəyyən sosial-siyasi birliyi kimi qələmə verirdilər. Lakin o dövrdə beynəlxalq birliyinin inkişafı, xüsusilə də iqtisadi əlaqələr sahəsində, inteqrasiya ideyalarının reallaşması üçün zəruri şərait yaratmırdı. İkinci Dünya müharibəsindən sonra, "inteqrasiya" termini beynəlxalq münasibətlərin müxtəlif formaları müəyyənləşdirildiyi halda istifadə olunmağa başlayar. "İnteqrasiya" anlayışının fərqli izahları mövcuddur, bu da inteqrasiya proseslərinin müxtəlif model və tiplərinin mövcudluğundan irəli gəlir ki, müəllif bunların təhlilinə geniş yer verir.

«Müasir inteqrasiya prosesləri» həm də oxucuya başqa bir həqiqəti anladır. Kitabda tarixi faktlara söykənən, siyasi nəzəriyyələr əsasında aparılan mükəmməl təhlil göstərir ki, bu gün dünya yeni «inteqrasiya dalğasını» yaşayır. XXI yüzilliyin əvvəlləri inteqrasiya fenomeninin mahiyyətinə, suveren dövlətlərin inkişafına onun təsirinin öyrənilməsinə son dərəcə artan ictimai və elmi maraqla səciyyələnir. Azərbaycanda da yaxın və uzaq əhatədə gedən sürətli inteqrasiya proseslərinin dərin təhlilinə, ölkəmizin milli təhlükəsizliyinə və perspektivlərinə, yeni geosiyasi realıqda başlıca inkişaf vektorlarının seçiminə, Avropa və MDB ölkələri ilə dəyişən şəraitdə qarşılıqlı münasibətin və əməkdaşlığın optimal formatının müəyyənlənməsinə olan zərurət bu proseslərin elmi əsaslandırılmış konsepsiyasının olmasını tələb edir. Prof. H.Hüseynovanın haqqında söhbət açdığımız monoqrafıyası məhz belə bir yanaşma əsasında yazılmışdır. Müəllif müasir inteqrasiya proseslərinin əsasında dayanan siyasi münasibətlərin də elmi izahını verir: «Dövlətlərarası əlaqələr ilk növbədə dövlətlərin qarşılıqlı razılığından başlanır və formalaşır, yalnız bundan sonra öz hüquqi təsdiqini tapır, əlaqə-əməkdaşlıq-inteqrasiya yüksələn xətti ilə inkişaf edir. Dövlətlərarası münasibətlərin bütün sahələrini əhatə edən inteqrasiya prosesləri ikitərəfli və çoxtərəfli müqavilələr kompleksi əsasında formalaşdığı üçün inteqrasiya proseslərinin iki formasını ayırmaq mümkündür:

- ikitərəfli müqavilələr nəticəsində gerçəkləşmiş inteqrasiya prosesləri;
- çoxtərəfli müqavilələr nəticəsində gerçəkləşmiş inteqrasiya prosesləri».(5, s.48) Bunun ardınca isə kitabda inteqrasiya proseslərinin bəşəriyyət üçün gərəkliliyi göstərilir: «Bütövlükdə inteqrasiya proseslərinin ali məqsədi beynəlxalq sülhü və təhlükəsizliyi təmin etmək, insan hüquq və azadlıqlarına ümumi hörmət və riayət olunması, irqi ayrı-seçkiliyin və dini dözümsüzlüyün bütün formalarını

Tarix və onun problemləri, № 1 2012

aradan qaldırılması yolu ilə insanların əməkdaşlığını ümumplanet səviyyəsinə yüksəltməkdir» (5, s.50).

Məhz bu prinsip əsasında aparılan təhlil bu günkü qloballaşma və inteqrasiya proseslərinin tarixi köklərini də ətraflı şəkildə nəzərdən keçirir. Monoqrafiyada göstərilir ki, müasir dünyada inteqrasiya ideyasının və inteqrasiya ənənələrinin reallığa çevrildiyi Avropa modeli XX əsrin ikinci yarısının möhtəşəm sosial fenomeni hesab olunur. Onun tarixinə, inkişaf qanunauyğunluqlarına, mümkün nəticə və perspektivlərinin təhlilinə yüzrlərlə tədqiqat işi həsr olunmuşdur. Bununla belə, Avropa Birliyində inteqrasiya proseslərini müşayiət edən ziddiyyətlərin dəf edildiyini, indi və gələcəkdə gözləyən çətinliklərin isə artıq tarixdə qaldığını hələ də heç kim qətiyyətlə söyləyə bilməz. Əksinə inteqrasiyanın irəliyə doğru atılan hər bir addımında onun daha miqyaslı və daha mürəkkəb problemlər dairəsini şərtləndirdiyini əminliklə demək olar. Bu da bütövlükdə Avropada inteqrasiya modelinin, o cümlədən də bu prosesə xas olan unikal xüsusiyyətlərin əvvəllər müşahidə olunmayan təzahürlərini aşkara çıxarmış, inteqrasiya modellərinin bu vaxtadək qarşılaşmadığı yeni situasiyanın formalaşmasına gətirib çıxarmışdır. Bu və ya digər məsələlər hər şeydən əvvəl inteqrasiyanın anlayış, ideya və proses kimi mahiyyətinə dair aydın təsəvvürlər sisteminin, yekdil qənaətin, ümumən qəbul edilmiş inteqrasiya nəzəriyyəsinin müəyyənləşməsinə kifayət qədər aktual edir.

H.Hüseynova tədqiqatda dünyada gedən inteqrasiya proseslərini də ətraflı təhlil edir. Kitabda göstərilir ki, XX əsrin sonu ilə XXI əsrin əvvəllərində beynəlxalq praktika, gerçək inteqrasiya proseslərinin öz daxili ziddiyyətlərinə görə bu qədər ardıcıl və rəvan getmədiyini aşkara çıxardı. 90-cı illərdə Şimali Amerikada, Latın Amerikasında, Afrika, Avrasiya - Sakit okean bölgəsində yaradılan çoxsaylı regional bloklar, vahid iqtisadi məkan və dövlət maraqlarının müxtəlifliyini tam qabarıqlığı ilə üzə çıxardı. Regionlaşma beşpilləli sxem müəlliflərinin düşündüyü kimi, qlobal inteqrasiyanın pilləsi deyil, ona simmetrik olan mürəkkəb bir inkişaf meyillidir. Regional inteqrasiyanın prinsiplərinin Avropadakı modeldən əhəmiyyətli dərəcədə fərqləndiyi də bu gün praktiki baxımdan sübut olunmuşdur.

Tədqiqatçı müasir inteqrasiya prosesləri daxilində müstəqil dövlətimizin mövqeyini də izah edir: «Məkanca Avroasiya kontinentinin kəsişmə nöqtəsində, Qərblə Şərqlin hüdudlarında yerləşən Azərbaycanın Avropa inteqrasiya proseslərinə qoşulmasının parlaq perspektivləri vardır. Azərbaycanın siyasi müstəqilliyi, Rusiya silahlı qüvvələrinin kənarlaşdırılması böyük iqtisadi potensialı, zəngin təbii sərvətləri və neft ehtiyatları, nəhəng kommunikasiya layihələrinin qovşağında yerləşməsi (TRASEKA-Böyük İpək Yolu, Bakı-Ceyhan neft kəməri və s.), xalqın intellektual və mədəni səviyyəsi, demokratik ənənələri onun ümumdünya inteqrasiya proseslərinə qoşulmasının və uğurlarının qarantıdır» (5, s.255)

«Müasir inteqrasiya prosesləri» kitabında göstərilir ki, ümummillə lider Heydər Əliyevin həyata keçirdiyi uğurlu neft strategiyası Azərbaycanın iqtisadi baxımından inkişafına öz müsbət töhfələrini vermişdir. İşğalçı Ermənistan dövlətinin qlobal layihələrdən təcrid olunması fonunda Azərbaycanın sürətlə irəliləməsi on ildən çox davam edən müharibə haqqında beynəlxalq ictimaiyyətin rəyinin dəyişməsinə, münaqişənin beynəlxalq hüquq normaları əsasında həllinə öz müsbət təsirini göstərir və göstərməkdədir. Nüfuzlu dövlətlərin regiona siyasi təsir vasitələrinin güclənməsi Azərbaycanın manevretmə dairəsini genişləndirir. Dünyada zəngin enerji resursları və tranzit potensialının dövlət tərəfindən ən optimal şəkildə istifadəsi Azərbaycanı, dinamik inkişafın lideri kimi bir nömrəli islahatçı ölkə adını qazanması nəticəsində ölkəmiz bundan sonra tam əminliklə formalaşacaq inteqrasiya birliklərinin «nüvə statuslu» dövləti kimi qəbul edilir.

Ümummillə lider Heydər Əliyevin neft strategiyası dünya birliyinə inteqrasiyaya və XXI əsrdə Azərbaycanın dinamik sosial-iqtisadi inkişafına təkən verən, onu təmin edən strategiya olub, qlobal enerji təhlükəsizliyi alyansının ən vacib subyektlərindən biri kimi ölkəmizin nəqliyyat layihələrinin episentrinə çevrilməsini, həm lokal-regional, həm kontinental, həm də qlobal inteqrasiya proseslərinin mərkəzi fiquru kimi mövcudluğun siyasi həqiqət kimi gerçəkləşməsinə təmin etdi. Kitabda bu siyasətin Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev tərəfindən də uğurla davam etdirildiyi göstərilir:

Tarix və onun problemləri, № 1 2012

«Prezident İlham Əliyevin simasında regionun və dünyanın ən dinamik inkişaf edən dövləti kimi məntiqi davamını tapan inteqrasiya prosesləri - bu modelin gücü, Qərbin əsrlər boyu alternativsiz hesab edilən inkişaf modeli ilə rəqabətə davamlı olan sintez modelin gücüdür. Ölkəmizin yüksəlişinə bu vaxtadək görünməmiş təkan verilmiş, dünyanın heç bir ölkəsi ilə müqayisə olunmayan artım templəri gerçəkləşir».

Ümumiyyətlə, «Müasir inteqrasiya prosesləri» kitabı həm siyasi nəzəriyyə, həm diplomatiya tariximiz üçün mühüm əhəmiyyətə malikdir.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Heydər oğlu Əliyevin andiçmə mərasimində nitqi. «Azərbaycan» qəz., 2003, 1 noyabr.
2. Mehdiyev R. Azərbaycan: qloballaşmanın tələbləri. Bakı: 2005.
3. Mehdiyev R. Gələcəyin strategiyasını müəyyənləşdirərkən: modernləşmə xətti. Bakı: 2008.
4. Aslanova R. İnteqrasiya və biz. "Azərbaycan" qəz., 2009, 13-14 fevral.
5. Hüseynova H. Müasir inteqrasiya prosesləri. Bakı: 2010.

ПАРВАНА ИБРАГИМОВА,

*Диссертант факультета журналистики
Бакинского Государственного Университета
pervanei@mail.ru*

«Современные интеграционные процессы»

В статье освещается процесс глобализации Азербайджанской Республики, ее динамичная интеграция в мир и учебник доктора политических наук, профессора Хиджран Гусейновой "Современные интеграционные процессы". В статье анализируется польза учебника с точки зрения проведения объективных фундаментальных исследований политических процессов современности, показывается место и значение проблемы для нашей республики, взявшей курс на интеграцию в современный мир.

ПАРВАНА ИБРАЦИМОВА,

*Ph.D. student of the Baku State University
pervanei@mail.ru*

“The modern integration processes”

The article deals with the process of globalization in Azerbaijan and its integration into the world. The book "Modern processes of integration", by Doctor of Political Sciences, professor Hijran Huseynova is reviewed in this article. Professor Hijran Huseynova's book considers fundamental researches of the political processes in Azerbaijan and importance of the integration for our country.

Rayçilər: i.e.d. M.B.Fətəliyev, f.e.ü.f.d. V.Əliyev

BDU-nun Beynəlxalq jurnalistika kafedrasının 17 fevral 2012-ci il tarixli iclasının qərarı ilə çapa məsləhət görülmüşdür (protokol № 08)